

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

ОСЬМЬОРКІНА НАТАЛЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 330.341.1 : 631.1.017.3

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної
діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
Чирва Ольга Григорівна,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри маркетингу і управління бізнесом

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Зинов'єв Фелікс Володимирович,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту;

доктор економічних наук, доцент
Гришова Інна Юрївна,
Одеська національна академія харчових технологій Міністерства освіти і науки України, заступник директора Центру економічних досліджень.

Захист дисертації відбудеться «03» квітня 2015 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.832.02 у Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України за адресою: 61002, м. Харків, вул. Артема, 44, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України за адресою: 61002, м. Харків, вул. Артема, 44, читальний зал.

Автореферат розісланий «02» березня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Родіонов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Підвищення економічної ефективності виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств незалежно від їх масштабів є запорукою стабілізації розвитку аграрного сектора національної економіки. Структура вітчизняного аграрного виробництва, його дискретність та характер вирішення питань імплементації відносин власності і застосування організаційно-правових форм ведення бізнесу зумовили концентрацію значної частки площ сільськогосподарських угідь та інших ресурсів виробництва у малих сільськогосподарських підприємств. При цьому незначні розміри малих сільськогосподарських підприємств та масштаби їх виробництва, з одного боку, спрощують формування та реалізацію конкурентних переваг за рахунок більшої гнучкості управлінських та виробничих систем вказаних підприємств, а з іншого боку, значно підвищують ризикованість виробничо-господарської діяльності через більшу чутливість зазначених систем до змін у зовнішньому середовищі. Це вимагає опрацювання специфічних підходів до управління ризиками малих сільськогосподарських підприємств. Вказані підходи мають ґрунтуватися на результатах всебічного теоретичного обґрунтування, методичного пророблення та прикладного опрацювання та оцінки результативності застосування інструментів ризик-менеджменту підприємств з виявленням найбільш дієвих елементів механізму управління ризиками, що і обумовлює актуальність обраної теми дисертаційної роботи, конкретизацію її мети та завдань.

Розгляду в наукових дослідженнях проблемних питань управління ризиками основної діяльності аграрних підприємств присвячені наукові праці Березівського П.С., Борисової В.А., Варанлія З.С., Зинов'єва Ф.В., Гришової І.Ю., Дем'яненка М.Я., Крюкової І.О., Красноручького О.О., Фурмана В.М., Чирви О.Г., Шпикуляка О.Г., Шолойко А.С., Шинкаренко Р., Шабатури Т.С. та багатьох інших. Втім, не дивлячись на багатогранність розглянутих вказаними авторами питань ризик-менеджменту та імплементації його інструментарію аграрними підприємствами, значна кількість з них залишаються недостатньо вирішеними теоретично та методично. Зокрема, це стосується питань побудови механізмів управління ризиками різних за масштабами аграрних підприємств, що додатково переконує в актуальності обраної теми дисертації.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Доробок здобувача полягає у визначенні особливостей існуючих механізмів ризик-менеджменту малих сільськогосподарських підприємства та обґрунтуванні основних напрямів їх вдосконалення за рахунок використання інструментів страхового захисту.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретично-методичних засад та розробка практичних рекомендацій з формування механізмів управління ризиками виробничо-господарської діяльності малих сільськогосподарських підприємств.

Досягнення вказаної мети зумовило необхідність формалізації та вирішення наступних завдань:

- дослідити теоретичні засади ризик-менеджменту та сформулювати тлумачення економічної сутності поняття «інструментарій ризик-менеджменту підприємства»;
- обґрунтувати напрями розвитку ризик-менеджменту аграрних підприємств на основі узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду;
- розробити концепцію побудови та функціонування механізму управління ризиками малих сільськогосподарських підприємств;
- запропонувати методичні засади оцінки ефективності використання інструментів управління ризиками малими сільськогосподарськими підприємствами;
- удосконалити науково-методичний підхід до організації використання інструментарію страхування ризику діяльності малих сільськогосподарських підприємств;
- визначити та обґрунтувати організаційно-економічні засад залучення інструментів управління ризиками виробничо-господарської діяльності малих сільськогосподарських підприємств;
- обґрунтувати напрями інституційного регулювання та підтримки функціонування механізмів передачі ризиків діяльності малих сільськогосподарських підприємств страховим організаціям.

Об'єктом дослідження є процеси управління ризиками виробничо-господарської діяльності малих сільськогосподарських підприємств.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні і прикладні аспекти формування та функціонування механізмів управління ризиками виробничо-господарської діяльності малих сільськогосподарських підприємств.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод пізнання, основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань ризик-менеджменту аграрних підприємств, зокрема, страхового захисту результатів їх виробничо-господарської діяльності. У процесі дослідження було використано такі методи та прийоми: абстрактно-логічний (при здійсненні теоретичних узагальнень питань побудови механізмів ризик-менеджменту підприємств); монографічний (для оцінки методик ефективності управління ризиками та страхового захисту малих сільськогосподарських підприємств); математичного вирівнювання динамічних рядів (визначення тенденцій зміни економічних показників), розрахунково-конструктивного методу (визначення показників ефективності залучення страхових інструментів при підвищенні рівня економічної ефективності основної діяльності малих сільськогосподарських підприємств) та ін. Дослідження проведене з широким використанням комп'ютерної техніки та сучасних пакетів прикладних програм.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі акти України, нормативні і правові акти органів виконавчої влади, статистичні дані Державної служби статистики України, первинні дані підприємств аграрної сфери, результати власних спостережень автора.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у обґрунтуванні теоретично-методичних засад та розробці практичних рекомендацій з формування механізмів управління ризиками малих сільськогосподарських підприємств. Найбільш важливі наукові результати, отримані у процесі дослідження, та їх наукова новизна полягають у наступному:

вперше:

- обґрунтовано концепцію побудови та функціонування механізму управління ризиками малих сільськогосподарських підприємств з урахуванням гнучкості виробництва та параметрів чутливості їх виробничо-господарської діяльності до змін зовнішнього середовища на засадах пріоритетного використання інструментів страхування ризику у поєднанні з компенсаторними заходами, в рамках інституційного регулювання, в контексті підвищення економічної ефективності діяльності малих суб'єктів господарювання;

удосконалено:

- тлумачення економічної сутності поняття «інструментарій ризик-менеджменту підприємства», як системи заходів, що знижують або нівелюють негативний вплив зрушень у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства на результати його виробничо-господарської діяльності, шляхом застосування типології інструментів елімінування ризиків на критерії їх значимості для підвищення економічної ефективності діяльності та фінансової стійкості підприємства;

- методичні засади оцінки ефективності використання інструментів управління ризиками, зокрема, страхування ризику, малими сільськогосподарськими підприємствами на основі визначення компенсаторного впливу імплементації інструментів та результатів елімінування ризиків;

- науково-методичний підхід до організації використання інструментарію страхування ризику діяльності малих сільськогосподарських підприємств, як найбільш дієвого інструменту управління ризиками, на основі диференційованого застосування механізмів трансферу ризику страховим організаціям в залежності від масштабів та галузевого напрямку підприємства;

дістали подальший розвиток:

- напрями розвитку ризик-менеджменту аграрних підприємств на основі узагальнення зарубіжного досвіду та його адаптації до умов функціонування вітчизняних товаровиробників шляхом більш широкого запровадження засобів комплексного захисту економічних результатів їх виробничо-господарської діяльності;

- визначення організаційно-економічних засад залучення інструментів управління ризиками виробничо-господарської діяльності малих сільськогосподарських підприємств шляхом формалізації стратегій страхування

ризиків;

- напрями інституційного регулювання та підтримки функціонування механізмів передачі ризиків діяльності малих сільськогосподарських підприємств страховим організаціям, які на відміну від існуючих, спрямовані на забезпечення економічної стійкості виробників аграрної продукції за рахунок безпосереднього регулюючого впливу на операторів страхового ринку.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне застосування висновків і рекомендацій, обґрунтованих у дисертаційному дослідженні, сприятиме підвищенню економічної ефективності та стабілізації розвитку вітчизняних малих сільськогосподарських підприємств, а також удосконаленню державного управління та підтримки агропромислового розвитку.

Результати дисертаційного дослідження, висновки та рекомендації, що містяться у роботі схвалені та використовуються у практичній діяльності ФГ «Агрофірма – Базис» Уманського району Черкаської області (довідка № 835 від 15.09.2014 р.), ФГ «Валентина» Черкаського району Черкаської області (довідка № 02-135 від 05.09.2014 р.), Управління агропромислового розвитку Уманської районної державної адміністрації Черкаської області (довідка № 125/02-08 від 11.08.2014 р.), а також в навчальному процесі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 01-05/185 від 07.09.2014 р.)

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дослідження, які виносяться на захист, є особистим здобутком дисертанта. У дисертаційній роботі використані лише ті наукові положення, висновки та рекомендації, які є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися й отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України» (Умань, 2012 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи» (Умань, 2012 р.), Дев'ятій Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Україна наукова» (Київ, 2012 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України», (Умань, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Гуманізація ринкових відносин як інструмент реалізації соціальних ініціатив» (Харків, 2013 р.), I Міжнародній науково-теоретичній конференції молодих вчених «Менеджмент та маркетинг: сучасні глобальні виклики» (Донецьк, 2013 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи» (Умань, 2013 р.), Десятій Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив» (Київ, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості» (Дніпропетровськ, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній

конференції «Соціальні, економічні та фінансові проблеми в умовах глобалізації» (Сімферополь, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості модернізації фінансово-економічної системи» (Київ, 2014 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 21 наукову працю загальним обсягом 5,25 ум.-друк. арк., із них 20 одноосібних, у тому числі 5 (обсягом 2,4 ум.-друк. арк.) – у фахових виданнях, 5 – у зарубіжних видання та виданнях внесених до світових наукометричних баз, 11 — тез доповідей.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 185 найменувань, містить 23 рисунки, 6 таблиць, 18 додатків. Загальний обсяг роботи – 225 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 190 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретичні засади управління ризиками виробничо-господарської діяльності малих сільськогосподарських підприємств» досліджено інструментарій ризик-менеджменту малих сільськогосподарських підприємств, обґрунтовано виключну роль страхового захисту в системі управління ризиками основної діяльності підприємств, а також удосконалено методичні засади оцінки ефективності застосування засобів страхового захисту результатів виробничо-господарської діяльності підприємств.

Узагальнення наукових поглядів на категорію ризик дозволило виділити два принципово відмінних підходи до її тлумачення в економічній літературі, а саме: розгляд в якості ризику події, що є причиною невизначеності при прийнятті та імплементації рішень суб'єкта економічних відносин через непередбачуваність наслідків тієї чи іншої з обраних моделей поведінки, а також розгляд в якості ризику, власне, такої невизначеності. Обидва підходи мають право на життя та є джерелами численних теоретичних концепцій та прикладних алгоритмів управління ризиками підприємства, метою яких є елімінація останніх або зниження негативного впливу ризикових подій на результати діяльності суб'єкта економічних відносин. При цьому відмінність напрямів, шляхів та процедур вирішення проблемних питань ризик-менеджменту в межах зазначених підходів визначається пріоритетами суб'єктів. В межах першого підходу основні акценти в системі управління ризиками ставляться на зниження впливу наслідків настання ризикових подій, що зумовлюється неспроможністю суб'єкта значною мірою впливати на причини виникнення ризику. В межах другого підходу основним пріоритетом стає розробка та застосування заходів з уникнення ризику, тобто недопущення потрапляння суб'єкта в ситуації, за яких ризик практично може виникнути.

Розгляд особливостей діяльності різних за масштабами аграрних підприємств через призму зазначених підходів дозволив констатувати, що пріоритетним для них є підхід, орієнтований на розгляд ризику, як джерела

невизначеності, адже характеристики зовнішнього середовища аграрних підприємств, а також значний вплив природних факторів на результативність їх основної діяльності унеможливають повне уникнення підприємствами ризикових ситуацій. Особливою мірою це стосуються малих сільськогосподарських підприємств, які поряд з формуванням конкурентних переваг за рахунок гнучкості, є досить вразливими через об'єктивне звуження спеціалізації з метою отримання доходів, адекватних завданням розширеного відтворення. Останнє обумовлює необхідність пошуку шляхів та формування систем заходів зі зменшення негативного впливу ризикових явищ. При цьому управління ризиками має характеризуватися системністю та комплексністю, а також здійснюватися із залученням найбільш дієздатного інструментарію.

Системність управління ризиками опосередковується через формування механізмів ризик-менеджменту підприємства. В дослідженні під механізмом управління ризиками розуміється сукупність факторів, важелів, інструментів та заходів впливу на результати діяльності підприємства в умовах змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, з конкретизацією суб'єктів та об'єктів і об'єктних сфер вказаного впливу у поєднанні з параметрами діагностики його результатів. Основними функціями вказаного механізму є: формування адаптивних алгоритмів елімінування та зниження інтенсивності впливу ризиків у відповідності до імперативів бізнес-середовища підприємства; створення та вдосконалення інструментів контролю та діагностики рівня ризикованості діяльності підприємства; застосування релевантних прогностичних оцінок економічних результатів діяльності підприємства; варіювання комерційними та виробничими інструментами забезпечення дохідності та управління капіталом підприємства в контексті забезпечення обґрунтованого рівня економічної ефективності діяльності.

Критичною умовою виконання вказаних функцій та застосування відповідного інструментарію є коректна ідентифікація ризиків здійснення діяльності. Систематизація наявних наукових підходів щодо класифікації ризиків в агробізнесі дозволила виділити три основні групи ризикових явищ, притаманних діяльності малих сільськогосподарських підприємств, а саме: природно-екологічні, ринкові та виробничі ризики. Зважаючи на те, що через специфіку аграрного виробництва малі сільськогосподарські підприємства можуть результативно впливати лише на виробничі ризики за рахунок коректних організаційно-управлінських заходів та частково уникати виникнення ринкових ризиків до того ж на обмеженій кількості об'єктних цільових ринків. За таких умов особливу значимість набувають компенсаторні інструменти зниження негативного впливу ризиків на результати діяльності малих сільськогосподарських підприємств, найбільш дієздатним з яких є страхування ризиків.

Страховання ризиків в аграрному виробництві має вирішувати завдання щодо стабілізації виробничо-господарської діяльності, забезпечення підприємств фінансовими ресурсами, матеріально-технічними засобами, а також відшкодування збитків внаслідок настання страхових випадків.

Дослідження дозволили систематизувати ресурси страхового захисту

малих сільськогосподарських підприємств в системі їх ризик-менеджменту та, відповідно, окреслити інструменти та способи здійснення заходів зі страхування ризикових подій їх діяльності (рис. 1).

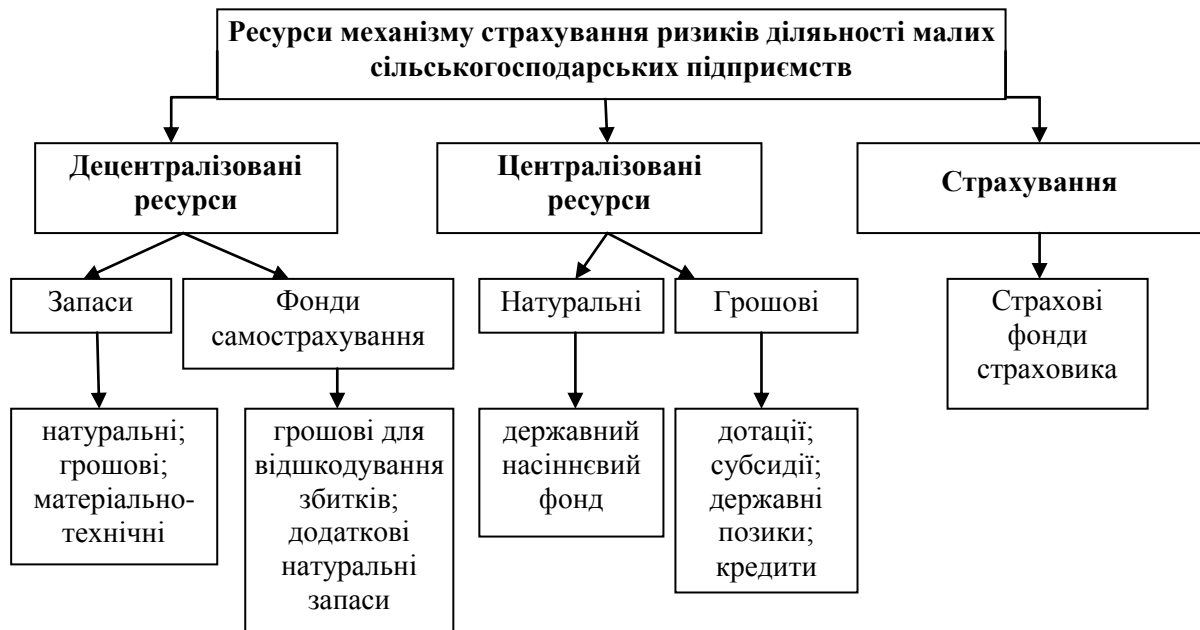

Рис. 1. Ресурси механізму страхування ризиків діяльності малих сільськогосподарських підприємств

В дослідженні ми виходимо з того, що механізм страхування ризиків являє собою комплекс організаційно-управлінських та комерційних заходів щодо підтримання ритмічного протікання виробничого процесу, відновлення знищених або пошкоджених об'єктів, забезпечення запасами виходячи з інтересів оптимальності та достатності для планомірного здійснення відтворювального процесу.

При визначенні ефективності застосування трансфертних інструментів ризик-менеджменту основним критерієм їх відповідності потребам сільськогосподарських товаровиробників має бути адекватність відшкодувань втраченим внаслідок настання ризикових подій економічним результатам та їх достатність для відновлення виробничо-комерційного циклу підприємства.

У другому розділі «Тенденції та особливості використання механізмів управління ризиками діяльності малих сільськогосподарських підприємств» представлено результати аналізу формування ринку страхових послуг для аграрних підприємств, окреслені характеристики та надані оцінки тенденціям використання інструментів ризик-менеджменту малими сільськогосподарськими підприємствами, а також розглянуті питання інституційної підтримки основної діяльності малих сільськогосподарських підприємств, як компенсаторного механізму підтримки рівня економічної ефективності.

Вітчизняний ринок сільськогосподарського страхування стрімко розвивався протягом десяти років. Якщо в 2010-2011 рр. сільськогосподарськими товаровиробниками було укладено 716 договорів страхування, то в 2013-2014 рр. вже 1722 договори. Наразі найбільш активними

операторами ринку страхових послуг для аграрних підприємств є наступні компанії: «АСКА», «ІНГО Україна», «ПЗУ Україна», «Оранта», «Домінанта», «Страхові Гарантії», «Брокбізнес» та «Українська Аграрно- страхова Компанія». На вказані компанії припадає 98 % зібраних премій та 89 % здійснених виплат. В останні три роки спостерігається консолідація ринку, кількість страхових компаній відносно стабільна і основні обсяги ринку забезпечуються одними і тими ж страховими компаніями. Одним з чинників останнього є створення в 2013 році об'єднання страховиків, які спеціалізуються на наданні послуг з агрострахування «Аграрний Страховий Пул».

Основні показники надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам у 2013 р. проілюстровані в табл. 1.

Таблиця 1

**Обсяги страхового захисту сільськогосподарських підприємств
рослинницького напрямку в Україні в 2013 р.***

Страхові компанії	Кількість договорів, одиниць	Застрахована площа, га	Страхова сума, млн грн	Сума премій, млн грн	Сума виплат, млн грн
АСКА	165	78291	131,1	3,9	0,9
Брокбізнес	229	102608	686,1	22,2	3,9
Домінанта	344	154070	1049,8	37,0	0,4
Оранта	31	5770	13,1	0,6	0,1
ПЗУ Україна	155	138000	401,6	5,0	0,1
Страхові Гарантії	272	157395	811,8	27,3	3,0
УАСК	289	106192	868,7	27,7	0,6
ІНГО Україна	237	126620	432,6	11,7	4,0
Разом	1722	868946	4394,8	135,4	12,95

* складено автором за даними СК «Агроіншуаранс Інтернейшнл»

Відносно об'єктів страхування сільськогосподарськими підприємствами слід зазначити, що у найбільших обсягах страхуються врожаї озимої пшениці, цукрових буряків, кукурудзи на зерно та озимого жита. Майже не користуються попитом сільськогосподарських товаровиробників послуги зі страхування фруктових насаджень та виноградників, а також овочів. На рис. 2 надана інформація щодо частки договорів по окремим культурам у загальному портфелі.

Черкаська область відіграє важливу роль у системі народного господарства України як регіон із високорозвинутим сільським господарством, яке характеризується високою культурою ведення землеробства й тваринництва. Земельний фонд Черкащини за своїм родючим потенціалом є одним з найвищих в державі і характеризується високою розораністю – 87,6%. Площа сільськогосподарських угідь – 1451,0 тис. га або 3,5% угідь України.

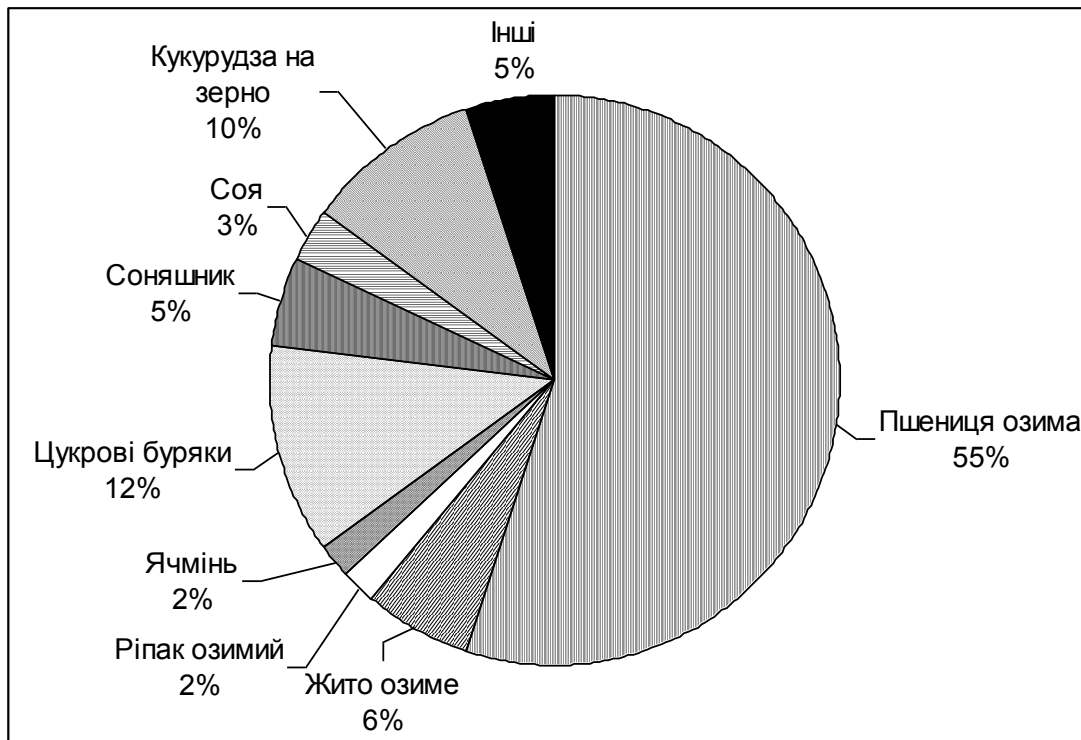

Рис. 2. Частка договорів зі страхування врожаю окремих сільськогосподарських культур в 2013-2014 рр.*

** складено автором за даними Державної служби статистики*

На території області працює 840 сільськогосподарських підприємств та 1016 фермерських господарств. Із сільськогосподарських підприємств – 290 (35%) мають в землекористуванні більше 1 тис. га орендованої землі, решту можна віднести до малих сільськогосподарських підприємств.

Страховики пропонують на локальному ринку страхові продукти, з яких можна виділити наступні основні типи найбільш поширених: мультиризикове (комплексне) страхування; страхування за індексом урожайності; страхування від групи ризиків (град, град-пожежа, обрані ризики); страхування від одного конкретного ризику; страхування за індексом погодних умов.

Мультиризикове страхування та страхування за індексом урожайності субсидуються державою з 2005 року. Наразі державна підтримка аграрного страхування не характеризуються системністю та комплексністю, а також високими показниками виконання державних програм.

У третьому розділі «Удосконалення механізмів управління ризиками виробничо-господарської діяльності малих сільськогосподарських підприємств» обґрунтовано інституційні засади розвитку та впорядкування системи підтримки діяльності сільськогосподарських товаровиробників, адаптовано зарубіжний досвід страхування агробізнесу, а також обґрунтовано механізми управління ризиками малих сільськогосподарських підприємств.

Узагальнення світового досвіду використання трансфертних інструментів у ризик-менеджменті сільськогосподарських підприємств дозволяє констатувати, що однозначно адекватної потребам вітчизняних товаровиробників системи їх застосування, яку б можна було перенести у

практику діяльності вітчизняних товаровиробників не існує. Основними причинами цього є, структура та дискретність внутрішнього виробництва сільськогосподарської продукції в державі, а з іншого викривлення у функціонуванні цільових ринків її збуту. Вказане зумовлює ускладнення в ідентифікації ризиків, а також встановлення адекватних завданням розширеного відтворення розмірів компенсаторних виплат в разі настання ризикових подій. Адаптація зарубіжного досвіду аграрних підприємств дозволяє визначити основний напрям розвитку систем їх ризик-менеджменту, а саме широке засобів комплексного страхування економічних результатів виробничо-господарської діяльності.

Міжнародна практика показує, що краще впроваджувати обмежену і просту програму страхування окремих культур від окремих ризиків, яка відповідає можливостям бюджету, ніж замахуватися на масштабні програми, на які в державному бюджеті немає коштів. Фінансування платежів по катастрофічним страховим продуктам – держава може повністю взяти на себе оплату вартості катастрофічних страхових продуктів (повна загибель врожаю внаслідок катастрофічних подій), за якими рівень покриття є незначним. Дана форма державної підтримки є більш ефективною, ніж хаотичні виплати у разі катастрофічних подій, так як дозволяє підвищити культуру страхування у виробників. Крім того, катастрофічні програми дозволяють чітко і завчасно планувати резервні кошти на непередбачений випадок. Участь у фінансуванні катастрофічних фондів (пулів) – держава може частково зі страховими компаніями або самостійно формувати і акумулювати фонди виплат на випадок катастрофічних ризиків. Така форма допомоги може чітко визначити умови надання допомоги у разі потреби. держава може брати участь чи засновувати перестраховальні фонди, кошти з яких будуть направлятися страховим компаніям для здійснення виплат постраждалим клієнтам. Такі структури можуть виступати посередниками для перестраховування об'ємних ризиків за кордоном. Участь держави може допомогти швидше стандартизувати процедури страхування, звернення клієнтів за виплатами і визначити пріоритетні напрямки страхування. При досягненні фінансової стабільності та достатності резервів, держава може перейти від активної участі до моніторингу діяльності такої структури, що дозволяє більш ефективно використовувати державні ресурси, не втрачаючи контроль над ситуацією в секторі.

Основними з існуючих форм організації страхування в аграрному виробництві є державна, корпоративна та взаємна. Остання представляє найбільший інтерес для малих сільськогосподарських підприємств. Дослідження довели, що найбільш раціональною організаційною формою імплементації вказаного інструменту ризик-менеджменту є створення товариств взаємного страхування, тобто взаємних страхових компаній, членами і власниками яких є власники страхових полісів. В рамках таких товариств реалізується створення страхових компенсаційних фондів на випадок настання ризикових подій. Акумульовані в таких фондах кошти учасники товариства взаємного страхування можуть використовувати на власні потреби, зокрема, на зменшення розміру членських внесків, на надання учасникам товариства

довгострокових позик і кредитів, а також на розробку і впровадження спільних інвестиційних проектів. Таким чином, учасники товариства взаємного страхування створюють собі сприятливі умови за рахунок власних ресурсів для підтримки своєї фінансової стабільності. В ризик-менеджменті малих сільськогосподарських підприємств створення товариств взаємного страхування є перспективним напрямом розвитку організаційно-економічного механізму використання страхових інструментів захисту результатів виробничо-господарської діяльності.

Опрацювання організаційно-економічних засад страхового захисту в системі інструментів ризик-менеджменту малих сільськогосподарських підприємств дозволили формалізувати активні, проактивні та реактивні стратегії, які мають застосовуватися в залежності від умов здійснення виробничо-господарської діяльності та очікуваних її результатів. Вказані стратегії відрізняються складом залучених інструментів страхового захисту, інтенсивністю їх використання, а також ступенем комплексності страхування від настання тих чи інших ризикових подій.

Наразі система ефективного страхового захисту результатів діяльності аграрних підприємств, в тому числі і малих сільськогосподарських підприємств в Україні поки несформована. Втім, послідовно включаючи до вказаної системи необхідні елементи інфраструктури страхового ринку, поєднуючи комерційний інструментарій придбання страхових послуг з заходами державного регулювання, а також створюючи раціональне інституційне підґрунтя вказаних зрушень, малі сільськогосподарські підприємства отримають умови для підвищення ефективності своєї діяльності та стабілізації розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і розроблено новий підхід до комплексного вирішення важливого науково-практичного завдання - формування механізмів управління ризиками малих сільськогосподарських підприємств. За результатами дослідження зроблено висновки теоретичного, методичного і науково-прикладного характеру:

1. Результати критичного аналізу наукових позицій авторів, які вивчали проблематику управління ризиками, в цілому, та аграрних підприємств, зокрема, дозволили удосконалити тлумачення економічної сутності поняття «інструментарій ризик-менеджменту підприємства» у відповідності до контексту виконаного дослідження. Вказане поняття передбачає наявність системи заходів, що знижують або нівелюють негативний вплив зрушень у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства на результати його виробничо-господарської діяльності. В дослідженні обґрунтовано класифікаційні критерії та застосовано типологію інструментів елімінування ризиків на критерії їх значимості для підвищення економічної ефективності діяльності та фінансової стійкості підприємства, що дозволило обґрунтувати виключне значення страхового захисту в системі ризик-менеджменту аграрних підприємств.

2. Обґрунтовано наукові засади побудови концепції механізму раціонального управління ризиками малих сільськогосподарських підприємств, яка ґрунтується на урахуванні характеристик гнучкості виробництва та параметрів чутливості до змін зовнішнього середовища. При цьому під механізмом управління ризиками розуміється сукупність факторів, важелів, інструментів та заходів впливу на результати діяльності підприємства в умовах змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, з конкретизацією суб'єктів та об'єктів і об'єктних сфер вказаного впливу у поєднанні з параметрами діагностики його результатів. Запропонована концепція механізму раціоналізації управління ризиками передбачає встановлення пріоритетності страхових інструментів захисту економічних результатів та відповідну корекцію управлінських зусиль на використанні найбільш значимих та дієвих в тій чи іншій ситуації інструментів. Крім того, заходи, що здійснюються на мікрорівні мають бути поєднані з компенсаторними заходами державної підтримки.

3. Визначено закономірності впливу заходів інституційного регулювання на рівень економічної ефективності основної діяльності малих сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано напрями інституційного регулювання та підтримки функціонування механізмів страхування ризиків діяльності малих сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що більш ефективним стимулятором зростання обсягів виробництва і реалізації продукції малих сільськогосподарських підприємств з високою доданою вартістю, у порівнянні з прямою державною підтримкою є забезпечення рівня гарантованості отримання запланованих товаровиробниками економічних результатів за рахунок використання страхового заходу. При цьому адресатами державної підтримки та регулюючого впливу держави мають стати не сільськогосподарські товаровиробники, а суб'єкти ринку страхових послуг для них. Останнє створить умови для прискореного розвитку одночасно двох функціонально-галузевих груп учасників економічних відносин.

4. Обґрунтовано науковий підхід до організації страхування ризиків діяльності малих сільськогосподарських підприємств, як найбільш дієвого інструменту управління ризиками, на основі диференційованого застосування видів страхування в залежності від масштабів та галузевого напрямку підприємства. З'ясовано, що із поглибленням спеціалізації підприємств зростає ефективність заходів комплексного страхування, а зі збільшенням масштабів виробництва – специфічних різновидів страхування результатів виробничо-господарської діяльності.

5. На основі розробленого методичного підходу до оцінки ефективності використання інструментів управління ризиками, а саме шляхом визначення компенсаторного впливу інструментів ризик-менеджменту на результативність та ефективність діяльності малих сільськогосподарських підприємств, встановлено, що найбільш впливовим інструментом управління ризиками малих сільськогосподарських підприємств є страховий захист. При цьому корекція товарної та збутової політики, поглиблення чи розширення спеціалізації, застосування технологій унікальних торговельних пропозицій,

диференціація каналів постачання та збуту продукції, а також інші інструменти управління ризиками за наявних в дослідженій категорії підприємств масштабів виробництва не виправдовують себе за показниками ефективності у порівнянні зі страхуванням результатів діяльності.

6. Обґрунтовано закономірності розвитку ринку страхових послуг для малих сільськогосподарських підприємств регіону. Встановлено, що асортимент страхових послуг не відповідає потребам малих сільськогосподарських підприємств, зокрема, в частині зорієнтованості останніх на комплексне страхування ризиків неотримання належних результатів виробничо-господарської діяльності. При цьому були визначені тенденції функціонування ринку страхових послуг Черкаської області, зокрема, його сегментів, орієнтованих на сільськогосподарських товаровиробників. З огляду на зростання значимості аграрного виробництва та відносну стабільність його суб'єктів окреслено напрями розвитку діяльності страхових компаній в частині адаптації асортименту страхових послуг у відповідності з запитами аграрних підприємств.

7. Вивчення зарубіжного досвіду ризик-менеджменту різних за масштабами аграрних підприємств дозволило виокремити найбільш раціональні з застосовуваних підходи до організації управління ризиками. Їх адаптація до умов ведення виробничо-господарської діяльності вітчизняних малих сільськогосподарських підприємств дозволило визначити основний напрям розвитку систем їх ризик-менеджменту, а саме широке засобів комплексного страхування економічних результатів виробничо-господарської діяльності.

8. Формалізовано активні, проактивні та реактивні стратегії страхового захисту в системі ризик-менеджменту малих сільськогосподарських підприємств, які мають застосовуватися в залежності від умов здійснення виробничо-господарської діяльності та очікуваних її результатів. Вказані стратегії мають відрізнятися складом залучених інструментів страхового захисту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях:

1. Осьмьоркіна Н.М. Актуальні проблеми страхування сільськогосподарського виробництва в Україні / Н.М. Осьмьоркіна // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія «Економіка АПК». – Львів, Дубляни, 2012. – № 20 (1). – С. 242 – 250.

2. Осьмьоркіна Н.М. Зарубіжний досвід адаптації та організації страхування сільськогосподарського виробництва в Україні / Н.М. Осьмьоркіна // Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук «Проблеми та перспективи регулювання міжнародних економічних відносин» / Наукова організація «Перспектива». – Дніпропетровськ: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 246 – 250.

3. Осьмьоркіна Н.М. Ризик-менеджмент в системі управління аграрним

підприємством / Н.М. Осьмьоркіна // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – Вип. 138. – Харків: ХНТУСГ. – 2013. – С. 134-140.

4. Осьмьоркіна Н.М. Страхові інструменти ризик-менеджменту малих сільськогосподарських підприємств / Н.М. Осьмьоркіна // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького: Серія «Економічні науки». – № 1 (58). – Львів – 2014. – С. 201-208.

5. Осьмьоркіна Н.М. Організаційно-економічний механізм управління ризиками сільськогосподарських підприємств / Н.М. Осьмьоркіна // Вісник СНАУ: Серія «Економічні науки». – № 12 (62). – 2014. – С. 161-165.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Осьмеркина Н.М. Государственная поддержка страхования сельскохозяйственных производителей / Н.М. Осьмеркина // Всероссийский журнал «Вестник Академии знаний», г. Краснодар, 2013. – № 1 (4). – С. 53 – 55.

7. Осьмеркина Н.М. Современное состояние рынка агрострахования в Украине / Н.М. Осьмеркина // Всероссийский журнал «Вестник Академии знаний», г. Краснодар, 2013. – № 3 (6). – С. 42 – 44.

8. Осьмеркина Н.М. Введение погодных деривативов как способ снижения рисков в производстве сельскохозяйственной продукции / Н.М. Осьмеркина // Азимут научных исследований. Серия: Экономика и управление. – 2013. – № 1. – С 23 – 25.

9. Осьмеркина Н.М. Оптимальная модель системы страхования сельскохозяйственного производства для Украины / Н.М. Осьмеркина // Азимут научных исследований. Серия: Экономика и управление. – 2013. – № 2. – С 24 – 25.

10. Осьмеркина Н.М. Необходимость создания обществ взаимного страхования в Украине / О.Г. Чирва, Н.М. Осьмеркина // Балтийский гуманитарный журнал. – 2014. – № 1(6). – С. 107-109.

Тези доповідей, матеріали конференцій та інші видання:

11. Осьмьоркіна Н.М. Розвиток аграрно-промислової інтеграції в АПК / Н.М. Осьмьоркіна // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України» (Умань, 24 січня 2012 р.) / Умань: СПД «Жовтий», 2012. – С. 90 – 92.

12. Осьмьоркіна Н.М. Інноваційні процеси в аграрному секторі економіки / Н.М. Осьмьоркіна // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи» (Умань, 18 травня 2012 р.) / Умань: Видавець «Сочінський», 2012. – С. 65 – 66.

13. Осьмьоркіна Н.М. Страхування як інструмент запобігання ризиків сільськогосподарських товаровиробників / Н.М. Осьмьоркіна // Матеріали дев'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, частина 4 «Україна наукова» (Київ, 21-23 грудня 2012 р.) / Київ: ТОВ «ТК Меганом», 2012. – Ч.4. – С. 39 – 40.

14. Осьмьоркіна Н.М. Державна фінансова підтримка страхування

виробництва сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах / Н.М. Осьмьоркіна // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України», (Умань, 1 лютого 2013 р.) / Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – С. 124 – 127.

15. Осьмьоркіна Н.М. Міжнародний досвід страхування сільськогосподарських ризиків / Н.М. Осьмьоркіна // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Гуманізація ринкових відносин як інструмент реалізації соціальних ініціатив» (Харків, 11 квітня 2013 р.) / Х.: ХІФ УДУФМТ, 2013. – С. 184 – 185.

16. Осьмьоркіна Н.М. Напрями покращення страхового захисту сільськогосподарських підприємств / Н.М. Осьмьоркіна // Матеріали I Міжнародної науково-теоретичної конференції молодих вчених і студентів «Менеджмент та маркетинг: сучасні глобальні виклики» (Донецьк, 16-17 травня 2013 р.) / Донецьк: ДВНЗ «Донецький національний технічний університет». Том I. – 2013. – С. 199 – 200.

17. Осьмьоркіна Н.М. Управління ризиками сільськогосподарських товаровиробників / Н.М. Осьмьоркіна // Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи» (Умань, 30 травня 2013 р.) / Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – С. 133 – 135.

18. Осьмьоркіна Н.М. До питання передумов реалізації завдань страхового захисту виробництва сільськогосподарської продукції через страхові фонди / Н.М. Осьмьоркіна // Матеріали десятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, частина I «Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив» (Київ, 18-20 листопада 2013 р.) / Київ: ТОВ «ТК Меганом», 2012. – Ч. I. – С. 40 – 42.

19. Осьмьоркіна Н.М. Необхідність розвитку перестраховування ризиків у сільському господарстві / Н.М. Осьмьоркіна // Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості» (Дніпропетровськ, 14-15 лютого 2014 р.) / Дніпропетровськ: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 52 – 54.

20. Осьмьоркіна Н.М. Розвиток і сучасний стан страхування майна виробників сільськогосподарської продукції / Н.М. Осьмьоркіна // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальні, економічні та фінансові проблеми в умовах глобалізації» (Сімферополь, 7 березня 2014 р.) / Сімферополь: НО «Economics», 2014. – С. 39 – 40.

21. Осьмьоркіна Н.М. Теоретичні основи страхування сільськогосподарського виробництва / Н.М. Осьмьоркіна // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, частина I «Особливості модернізації фінансово-економічної системи» (Київ, 6-7 березня 2014 р.) / К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. – Ч. I. – С. 86 – 88.

АНОТАЦІЯ

Осьмьоркіна Н.М. Механізми управління ризиками виробничо-господарської діяльності малих сільськогосподарських підприємств. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Харків, 2015.

У дисертаційній роботі знайшло нове вирішення важливе наукове завдання щодо теоретично-методичного обґрунтування та прикладного опрацювання раціональних механізмів управління ризиками виробничо-господарської діяльності малих сільськогосподарських підприємств.

Обґрунтовано концептуальні засади побудови та функціонування механізму раціонального управління ризиками малих сільськогосподарських підприємств з урахуванням гнучкості виробництва в них та параметрів їх чутливості до змін зовнішнього середовища на основі пріоритетного використання страхових інструментів захисту економічних результатів у поєднанні з компенсаторними заходами державної підтримки в контексті підвищення економічної ефективності діяльності вказаної категорії підприємств.

Розвинуто напрями розвитку ризик-менеджменту аграрних підприємств на основі узагальнення зарубіжного досвіду та його адаптації до умов функціонування вітчизняних товаровиробників шляхом більш широкого запровадження засобів комплексного страхування економічних результатів виробничо-господарської діяльності.

Ключові слова: ризик-менеджмент, страховий захист, масштаб виробництва, елімінування ризиків, економічні результати.

АННОТАЦИЯ

Осьмеркина Н.М. Механизмы управления рисками производственно-хозяйственной деятельности малых сельскохозяйственных предприятий. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко, Харьков, 2015.

В диссертации нашло новое решение важное научное задание теоретико-методического обоснования и прикладной разработки рациональных механизмов управления рисками производственно-хозяйственной деятельности малых сельскохозяйственных предприятий. Обоснованы научные основы построения концепции механизма рационального управления рисками малых сельскохозяйственных предприятий, основанной на учете характеристик гибкости производства и параметров чувствительности к изменениям внешней

среды. При этом под механизмом управления рисками понимается совокупность факторов, рычагов, инструментов и мер воздействия на результаты деятельности предприятия в условиях изменений во внутренней и внешней среде, с конкретизацией субъектов и объектов и объектных сфер указанного воздействия в сочетании с параметрами диагностики его результатов.

Предложенная концепция механизма рационализации управления рисками предполагает определение приоритетности страховых инструментов защиты экономических результатов и соответствующую коррекцию управленческих усилий на использовании наиболее значимых и действенных в той или иной ситуации инструментов. Кроме того, мероприятия, осуществляемые на микроуровне должны быть соединены с компенсаторными мерами государственной поддержки. Раскрыта сущность понятия «инструментарий риск-менеджмента предприятия», как системы мер, снижающих или нивелируют негативное влияние сдвигов во внутренней и внешней среде предприятия на результаты его производственно-хозяйственной деятельности.

Усовершенствован научный подход к организации страховой защиты результатов деятельности малых сельскохозяйственных предприятий, как наиболее действенного инструмента управления рисками, на основе дифференцированного применения видов страхования в зависимости от масштабов и отраслевого направления предприятия. Обоснованы направления государственной поддержки страховой защиты малых сельскохозяйственных предприятий.

Установлено, что более эффективным стимулятором роста объемов производства и реализации продукции аграрных предприятий, в частности, продукции малых сельскохозяйственных предприятий с высокой добавленной стоимостью, по сравнению с прямой государственной поддержкой является обеспечение уровня гарантированности получения запланированных товаропроизводителями экономических результатов за счет использования страхового мероприятия. При этом адресатами государственной поддержки и регулирующего воздействия государства должны стать не сельскохозяйственные товаропроизводители, а субъекты рынка страховых услуг для них. Последнее создаст условия для ускоренного развития одновременно двух функционально-отраслевых групп участников экономических отношений.

Развиты методические основы оценки эффективности использования инструментов управления рисками, в частности, страховой защиты малыми сельскохозяйственными предприятиями на основе определения компенсаторного воздействия имплементации инструментов и результатов элиминирования рисков. На основе разработанного методического подхода к оценке эффективности использования инструментов управления рисками, а именно путем определения компенсаторного воздействия инструментов риск-менеджмента на результативность и эффективность деятельности малых сельскохозяйственных предприятий, установлено, что наиболее влиятельным инструментом управления рисками малых сельскохозяйственных предприятий

является страховая защита. При этом коррекция товарной и сбытовой политики, углубление или расширение специализации, применение технологий уникальных торговых предложений, дифференциация каналов снабжения и сбыта продукции, а также другие инструменты управления рисками при имеющихся в исследованной категории предприятий масштабов производства не оправдывают себя по показателям эффективности по сравнению со страхованием результатов деятельности.

Развиты направления развития риск-менеджмента аграрных предприятий на основе обобщения зарубежного опыта и его адаптации к условиям функционирования отечественных товаропроизводителей путем более широкого внедрения средств комплексного страхования экономических результатов производственно-хозяйственной деятельности. Обоснованы организационно-экономические основы привлечения страховых инструментов управления рисками малыми сельскохозяйственными предприятиями путем формализации стратегии страховой защиты результатов их производственно-хозяйственной деятельности. Изучение зарубежного опыта риск-менеджмента различных по масштабам аграрных предприятий позволило выделить наиболее рациональные из применяемых подходы к организации управления рисками.

Формализованы активные, проактивные и реактивные стратегии страховой защиты в системе риск-менеджмента малых сельскохозяйственных предприятий, которые должны применяться в зависимости от условий производственно-хозяйственной деятельности и ожидаемых ее результатов. Указанные стратегии должны отличаться составом привлеченных инструментов страховой защиты.

Ключевые слова: риск-менеджмент, страховая защита, масштаб производства, элиминирование рисков, экономические результаты.

SUMMARY

Osmerkina N.M. Mechanism of risk-management production and economic activity of small agricultural enterprises. — Рукопись.

Thesis for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.04 - economics and management of enterprises (by economic activity). - Kharkov National Technical University of Agriculture Petro Vasylenko. - Kharkiv, 2015.

The thesis has found new solution of important scientific task of theoretical and methodical study and application developing rational risk management mechanisms of the economic activities of small farmers.

Conceptual framework for designing and efficient functioning of the risk management of small farms given flexibility in their options and their sensitivity to changes in the external environment on the basis of priority use of insurance instruments to protect the economic results in combination with compensatory measures of state support in the context of improving the economic efficiency of the said categories of enterprises.

Developed areas of risk management of agricultural enterprises based on a synthesis of international experience and its adaptation to the functioning of domestic

producers by means of the introduction of a broader comprehensive insurance economic results of the economic activities.

Keywords: risk management, insurance coverage, scale of production, elimination of risks, economic results.